

ISSN 2591-1201

LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 1

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor

ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija),

dr. Damjan Hancič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov

(Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina

(Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov

www.scnr.si

Leto izida: 2018

Redakcija te številke je bila zaključena 25. 5. 2018.

Lektoriranje in prevod povzetkov

Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Nonparel, d. o. o.

Naklada

300 izvodov

Letna naročnina

25 €

Cena posamezne številke

15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Mateja Čoh Kladnik

Dr. Milko Mikola

7

Razprave

Igor Grdina

*Uveljavitev monološke strukture v slovenskem
zgodovinopisju*

17

Damjan Hančič

*Komunistična partija in njeno delovanje na Kamniškem
med drugo svetovno vojno in v prvih letih po njej*

67

Milko Mikola

*Mladoletni obsojenci v Sloveniji
v obdobju 1945–1953*

95

David Petelin

*Prelom s starim
in ustvarjanje nove elite*

123

In memoriam

Tamara Griesser Pečar

In memoriam Anton Drobnič (1928–2018)

159

Recenzije

Renato Podbersič

Jože Mihevc, Skozi taborišča do sreče,
zbirka Zapisi iz zdomstva, Mladika, Trst 2018

169

Tamara Griesser Pečar

Zdenko Roter, Pravi obraz. Neizbrisna znamenja
resničnosti, Sever & Sever, Ljubljana 2017

175

R a z p r a v e

Prejeto: 12. 4. 2018
1.01 Izvirni znanstveni članek

Dr. Damjan Hančič¹

*Komunistična partija
in njeno delovanje na Kamniškem
med drugo svetovno vojno
in v prvih letih po njej²*

Izvleček

V prispevku je pregled delovanja komunistične partije na območju Kamnika ter nekaterih posledic njenega delovanja v vojnih in prvih povojnih letih. V analizi, izvedeni na podlagi arhivskih in drugih virov, so prikazani organizacija in delovanje komunistične partije v vojnih letih ter posledice njenega delovanja. Tu so mišljene predvsem žrtve, ki so bile večinoma civilne. V članku so prikazani tudi povojni represivni ukrepi in vpliv komunistične partije na razvoj v prvih povojnih letih. To obdobje je prežeto z revolucionarnim nasiljem in predstavlja najtrše obdobje komunističnega totalitarizma.

- 1 Dr. Damjan Hančič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI – 1000 Ljubljana, damjan.hancic@scnr.si.
- 2 Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

KLJUČNE BESEDE: Komunistična partija, Kamnik 1941–1950, druga svetovna vojna, prva povojna leta

Abstract

The contribution contains an overview of the Communist Party's operation in the Kamnik area as well as some consequences of its operation during the war and in the early post-war years. The analysis based on archival and other sources shows the organisation and operation of the Communist Party during the war and the consequences of its operation. This refers mainly to the victims, most of which were civilians. The article also presents the post-war repressive measures and the influence the Communist Party had over development in the early post-war years. This period is imbued with revolutionary violence and represents the toughest period of communist totalitarianism.

KEY WORDS: Communist Party, Kamnik 1941–1950, Second World War, Early Post-War Years

Uvod

Dr. Milko Mikola, prvi direktor SCNR in večletni vodja Sektorja za popravilo krivic na Ministrstvu na pravosodje Republike Slovenije, se je že v 80. in 90. letih začel ukvarjati s proučevanjem dokumentov, ki so pričali o revolucionarnem nasilju. Največ pozornosti je namenil svojemu domačemu območju Celju in okolici. Seveda pa je za proučevanje komunističnega totalitarizma navdušil in vzpodbudil še druge in zlasti mlajše generacije zgodovinarjev, da smo po njegovem zgledu začeli preučevati komunistično totalitarno preteklost tudi v svojih domačih okoljih. V prispevku je pregled delovanja komunistične partije na območju Kamnika ter nekaterih posledic njenega delovanja v vojnih in prvih povojnih letih, in sicer na osnovi mojih dozdajšnjih raziskav in objav arhivskih ter drugih virov in že objavljene literature.

Komunistična partija Slovenije v kamniškem partijskem okrožju med drugo svetovno vojno

Komunistična partija na Kamniškem je bila med drugo svetovno vojno vezana na Gorenjsko; ta je bila od konca leta 1940 razdeljena na tri okrožja: jeseniško, kranjsko in kamniško. Ob začetku okupacije so bila gorenjska partijska okrožja vezana še na Centralni komite Komunistične partije Slovenije (CK KPS) v Ljubljani, nato pa so bili ti stiki zaradi nemško-italijanske meje vse bolj ovirani, zaradi česar so se odločili za ustanovitev pokrajinskega partijskega vodstva.³ Najmočnejša partijska or-

3 Vida Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2007 (dalje Deželak Barič, *KPS in revolucionarno gibanje*), str. 105, 106. Glejte tudi Damjan Hančič, *Revolucionarno nasilje na vzhodnem Gorenjskem*,

ganizacija je bila v jeseniškem okrožju, kjer je ob začetku vojne delovalo trinajst celic z najmanj sto desetimi člani; kranjsko okrožje je štel enaindvajset celic s približno sto člani. Kamniško okrožje pa so dokončno oblikovali šele konec leta 1940. Od jeseni 1943 so okrožju pridružili del Moravske doline (do tedaj je spadala v litijsko okrožje). Okrožje je bilo podrejeno pokrajinskemu (oblastnemu) komiteju KPS in pokrajinskemu odboru Osvobodilne fronte (OF) za Gorenjsko do začetka leta 1945, ko je Predsedstvo SNOS kamniško okrožje podredilo štajerskim pokrajinskim forumom.

Okrožni komite KPS Kamnik so kadrovske večkrat preuredili. Na začetku leta 1941 je bilo v kamniškem partijskem okrožju osem celic z okoli petdesetimi člani in s petnajstimi kandidati, na Gorenjskem pa je ob začetku vojne delovalo dvainštirideset celic in okoli dvesto šestdeset članov.⁴ Vendar so se razmere zaradi aretacij po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo (SZ) hitro spremenile, kljub aretacijam pa je vendarle največjo zarezo v partijski organizaciji leta 1941 pomenil odhod v partizanske enote, saj se je vanje v tem letu vključilo 176 članov KPS, 19 kandidatov in 64 članov SKOJ-a od skupaj 1100 prostovoljcev.⁵ Po nacističnem napadu na SZ so bili pri okrožnih komitejih KPS po 1. 6. 1941 ustanovljeni vojaški komiteji, imenovani tudi vojno-revolucionarni komiteji, ki so pripravljali oborožen upor in komunistično revolucijo po sovjetskem vzoru. Najbolj je bil organiziran začetek revolucionarnega oboroženega odpora oz. t. i. vstaje v kamniškem okrožju, kjer so v noči s 27. na 28.

SCNR, Ljubljana 2011 (dalje Hančič, *Revolucionarno nasilje na vzhodnem Gorenjskem*).

4 Deželak Barič, *KPS in revolucionarno gibanje*, str. 106, 107.

5 Prav tam, str. 108.

julij 1941 bojne skupine iz Kamnika, Črne, Duplice, Mengša in Radomelj uničile nekaj mostov in poškodovale nekaj drugih komunikacij.⁶ Zaradi izdaje in povečanega nemškega patroliranja pa niso bile uspešne akcije v Kamniku in Domžalah. Na Perovem sta v spopadu z nemško zasedo padla skojevca. S temi akcijami in z začetkom dejavnosti rašiške čete so se začeli prvi zametki oboroženega upora proti okupatorju na Gorenjskem in tudi na Slovenskem. Štab Kamniškega bataljona je nekaj dni po »vstaji« ustanovil kamniško-dupliško in radomeljsko-mengeško četo, ki sta takoj začeli napadati nemške okupatorje. Radomeljsko-mengeška četa se je po več uspešnih zasedah tudi brez žrtev izmaknila iz ofenzive nad Lazami pri Krtini.⁷ V septembru 1941 je bil na Krumperku organiziran že tudi prvi občinski odbor OF v kamniškem okrožju – za območje Domžal. Do nadaljnjega ustanavljanja odborov OF pa zaradi povečanih nemških represivnih protiukrepov ni prišlo.⁸ Poleg povečane represije na strani Nemcev pa naj bi bil del krivde tudi na partijski strani, saj je partija s favoriziranjem kadrov iz lastnih vrst pristopila k organiziranju OF na Gorenjskem sektaško, s čimer se je medskupinsko zaupanje zmanjševalo, trpela je organizacija OF, naklonjenost prebivalstva pa je upadala.⁹ Tu se

6 Miroslav Stiplovšek: *Kamniško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945: problematika virov in literature, obsega in razdelitve okrožja ter periodizacije*, Pripravljalni odbor za organizacijo VII. zbora gorenjskih aktivistov: Odbor aktivistov kamniškega okrožja, Samoupravna interesna kulturna skupnost, Domžale 1975 (dalje Stiplovšek, *Kamniško okrožje v NOB*), str. 39.

7 Prav tam, str. 39, 40.

8 Prav tam.

9 Prav tam, str. 171.

zastavlja vprašanje nesmiselnih ali premalo preišljenih akcij, ki so povzročile številne žrtve.

V letu 1942 je bilo kamniško partijsko okrožje bolj na obrobju dogajanja, saj je partijska organizacija že kmalu po »vstaji« poleti 1941 prenehala obstajati. Januarja 1942 je prišel v okrožje okrožni sekretar Ignac Sterlekar, komiteja pa niso ustanavljali. Sekretar je delal sam in ob podpori Kamniškega bataljona postavljaj zaupnike in odbore OF, partijska organizacija pa naj bi konec leta štela petnajst članov. Po težki izgubi bataljona na Kostavski planini 24. decembra 1942 je sekretar odšel na litijsko območje in okrožje je začasno ostalo celo brez sekretarja.¹⁰ Velik del leta 1942 je v okrnjeni sestavi deloval tudi PK KPS za Gorenjsko, zato se je v reševanje razmer glede vodilnega kadra jeseni vmešal tudi CK KPS in tja poslal nekaj vojaškopoličnih delavcev iz t. i. Ljubljanske pokrajine. Z jesenjo 1942 je bil čas najhujše krize v gorenjski partiji presežen,¹¹ kar pa ni veljalo za gorenjski OF.

V prvi polovici leta 1943 se je partijsko delo v kamniškem okrožju odvijalo z velikimi težavami, saj na začetku leta sploh ni bilo niti okrožnega sekretarja. Februarja je namreč PK KPS za okrožnega sekretarja imenoval Viktorja Stražišarja - Silvestra, ki je okrožje razdelil na štiri rajone in postavil en rajonski komite, vendar je bilo delo sredi aprila zaradi Stražišarjeve smrti spet za nekaj časa prekinjeno. Junija je nalogo začasnega sekretarja prevzel Franc Zupančič - Marjan, ki je v Kamniškem bataljonu dobil petnajst borcev za politično delo na terenu, organiziral zanje politični tečaj in jih poslal na delo v pet rajonov, na katere je bilo takrat razdeljeno okrožje. Julija so

10 Deželak Barič, *KPS in revolucionarno gibanje*, glejte tudi Stiplovšek: *Kamniško okrožje v NOB*, str. 41, 45.

11 Deželak Barič, *KPS in revolucionarno gibanje*, str. 174.

okrožje razdelili na zasavski, domžalski, tuhinjski, kamniški in cerkljansko-komendski rajon. Z zmanjševanjem večjih rajonov so avgusta ustanovili še mengeškega in v oktobru lukovškega. Število članov partije se je s 83 v septembru povzpelo že na več kot 120 v oktobru (konec novembra pa že na 251), več kot polovica članov je bila iz domžalskega rajona, malo zanimanja je bilo v Kamniku, največje težave pa so bile v mengeškem rajonu, ker je bilo prebivalstvo, ki je izražalo široko podporo OF, v veliki večini krščanskosocialistično usmerjeno in ni želelo vstopati v partijo.¹²

Na začetku leta 1943 so na novo organizirali tudi organizacijo OF na Gorenjskem, ki so jo razdelili na štiri okrožja: škofjeloško, kranjsko, jeseniško in kamniško. Do jeseni 1943 so bili rajoni razdeljeni še na terene. V vseh rajonih naj bi se organizirali odbori OF, Zveze komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ), Zveze slovenske mladine (ZSM), Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ; bolj znane kot AFŽ), Delavske enotnosti (DE),¹³ Narodne zaščite (NZ), vendar povsod niso mogli biti ustanovljeni.¹⁴

Sicer pa se je v kamniškem okrožju že od konca leta 1942 pojavljalo vprašanje pokrajinske pripadnosti okrožnega komiteja KPS oz. podrejenosti bodisi gorenjskemu bodisi štajerskemu pokrajinskemu vodstvu. S tem ko je glavni štab vključil Kamniški bataljon v četrto (štajersko) operativno

12 Vida Deželak Barič: *Organizacijsko vprašanje Komunistične partije Slovenije 1941–1945*, doktorska disertacija (dalje *Organizacijsko vprašanje KPS*), Ljubljana 1999, str. 168, 169.

13 Bojan Godeša, Odbori Delavske enotnosti na Gorenjskem, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 33, št. 1–2, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 1993, str. 99–109.

14 Glejte tudi Tone Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem: 1941–1945*. 1, Država v državi, Ljubljana 1987.

cono, dotlej pa je bil v sestavi Prve (gorenjske) grupe odredov, se vojaška meja ni več ujemala s politično, kar je povzročalo določene nejasnosti, dokler ga niso februarja 1943 priključili štajerskemu pokrajinskemu partijskemu vodstvu. S tem je PK KPS za Gorenjsko prenehal skrbeti za to okrožje, štajerski PK KPS pa ga je bolj ali manj prepustil samemu sebi. Ker je to vodilo v slabo organizacijsko-politično delo v okrožju, so kamniško partijsko okrožje na zahtevo terenskih delavcev avgusta 1943 spet podredili PK KPS za Gorenjsko. PK KPS za Gorenjsko pa je postopke štajerskega PK KPS tako v zvezi s kamniškim okrožjem kot tudi s Koroško označil celo za »imperialistične«.¹⁵

Kljub temu pa v PK KPS za Gorenjsko niso bili preveč zadovoljni s kakovostjo dela v kamniškem partijskem okrožju. France Perovšek, politični inštruktor pri PK KPS za Gorenjsko, ki se je decembra 1943 zadrževal v kamniškem okrožju, je namreč ugotavljal, da so partijsko delo v okrožju vzeli prepo-vršno, da ni bilo kontrole, kdo in zakaj je bil sprejet v partijo, celic višji forumi niso kontrolirali, da svojega dela v OF niso pravilno razumeli, ker niso uveljavljali avantgardnega značaja partije v njej, čeprav so ga na verbalni ravni vedno poudarjali. Izrazil je prepričanje, da se bodo razmere z ustanovitvijo okro-žnih odborov OF, ki so jih takrat ustanavljali v vseh gorenjskih okrožjih, izboljšale in da se bo tako razbremenjen OK KPS lahko v večji meri posvetil partijski organizaciji.¹⁶

Na Jelovici je bilo 13. in 14. maja 1944 posvetovanje gorenj-skih aktivistov OF, kjer so izvolili pokrajinski odbor OF za Go-renjsko. Potem so bile konference še po posameznih okrožjih, v kamniškem, kjer je potekala 10. 6. 1944 in kjer so sklenili, da

15 Deželak Barič, *Organizacijsko vprašanje KPS*, str. 170.

16 Prav tam, str. 171.

bodo začeli priprave na volitve narodnoosvobodilnih odborov (NOO) kot nosilcev oblasti, glede mobilizacije pa so določili, da jo bo na levem bregu Kamniške Bistrice izvajal Kamniško-zasavski odred,¹⁷ na desnem pa Gorenjski odred. V skladu s partijsko doktrino, da je delavski razred najnaprednejši razred, si je gorenjsko partijsko vodstvo prizadevalo okrepiti partijsko organizacijo tudi v tovarnah. V okrožnici iz aprila 1944 ugotavljajo, da je partijska organizacija po tovarnah in obratih skrajno šibka ali je sploh ni in da nad njo ni bilo prave kontrole. Zahtevali so, da partijske organizacije »enkrat za vselej obračunajo s pasivnostjo in z oportunizmom v industrijskih centrih Gorenjske« ter množično zajamejo delavce v organizacije Delavske enotnosti. Vendar so kljub izdatnemu prizadevanju partije, da bi se bolj razširila med gorenjskim delavstvom, partijske organizacije v industrijskih središčih Gorenjske ves čas ostale šibke.¹⁸

Partijska organizacija na Kamniškem pa se je vidno okrepila spomladi in poleti 1944. Ugodne razmere sta ustvarili zlasti navzočnost Šlandrove brigade na tem območju in partizansko zavzetje Moravske doline. Kamniški partijski okraj so v tem času prizadele številne aretacije, za komendskega so avgusta poročali, da je v dveh mesecih padlo 26 političnih delavcev, zasavskega je prizadela avgustovska ofenziva. Pogostejši so postajali tudi primeri dezertacij in prehodov k domobrancem, tudi iz vrst članov KPS. Delo je v glavnem normalno potekalo v lukovškem, zlasti pa v tuhinjskem okraju, ki so ga kontrolirale partizanske enote. Jeseni 1944 so bili aretirani tudi številni par-

17 Gorazd Stergar, Kamniško-zasavski narodnoosvobodilni partizanski odred in njegova vloga v NOV na Slovenskem v letu 1944, v: *Vojaška zgodovina*, letnik 8, številka 1/07, str. 81–128.

18 Deželak Barič, *Organizacijsko vprašanje KPS*, str. 175.

tijski delavci v kamniškem partijskem okraju, sekretarja okraja pa so oktobra razrešili, ker naj bi oviral mobilizacijo. Za kamniško okrožje je bilo namreč značilno, da mobilizacija političnih delavcev ni bila izvedena tako dosledno kot v drugih okrožjih. Tudi člani partije so se mobilizaciji izogibali. Delo v okrožju so obremenjevala tudi osebna nesoglasja v okrožnem komiteju, ki so vrh dosegla ob volitvah okrožnega plenuma OF in njegovega izvršnega odbora. Tudi število partijskih organizacij se je zmanjšalo. V združenem kamniškem okraju je bilo tako na začetku decembra 1944 devet vaških partijskih celic, dve za komandi mesta ter po ena v tehniki, kurirski postaji in NZ-ju. Štirih tovarniških, ki so v Kamniku delovale v septembru in oktobru, decembra ne omenjajo več. Za nadaljnje politično delo je bila usodna nemška ofenziva decembra 1944 in januarja 1945. Dne 6. 1. 1945 je namreč nemška enota napadla v Rudniku pri Radomljah bunkerje z okoli tridesetimi aktivisti, ki jih je okrožni sekretar poklical na posvet. Večina jih je v spopadu padla oz. bila zajeta in ustreljena. Ta dan ali nekoliko pozneje so padli kar štirje člani OK KPS, padla sta tudi sekretarja domžalskega in kamniškega okraja. Za nekaj časa je tako prenehalo vsakršno organizirano delo. Del aktivistov OF, med njimi tudi precej članov partije, se je popolnoma osamil, okoli sto pa naj bi se jih v zimskem času predalo ali so bili zajeti.¹⁹ Od začetka leta 1945 je kamniško okrožje spadalo v pristojnost štajerskih pokrajinskih forumov. Tako je OK KPS za Štajersko februarja 1945 imenoval začasnega sekretarja, marca pa še stalnega sekretarja, aprila pa so bili že obnovljeni tudi OK KPS Kamnik ter oba okrajna komiteja. Skupno število legalnih in ilegalnih članov KPS je v drugi polovici aprila znašalo šestintrideset, na

¹⁹ Prav tam, str. 203.

terenu sta delovali le dve celici, po ena pa na kurirski postaji in v tehniki.²⁰

Na domžalsko in kamniško območje so ob koncu vojne prišli skupine ilegalnih političnih delavcev in borci četrte čete VDV, 29. hercegovske divizije, XV. divizije, VII. korpusa, za njimi pa še enote 3. divizije II. armade JA. Naloga vseh navedenih enot je bila razoroževanje nemških, četniških, ustaških in drugih protikomunističnih oz. protipartizanskih enot, ki so se umikale čez Črni graben in Tuhinjsko dolino. Na Kamniškem se je najdlje zadrževala 15. belokranjska brigada, ki je v okolici Kamnika 14. 5. 1945 vodila boj z močno četniško enoto, ki se je hotela čez Kamniške planine prebiti na Koroško. Politične in oblastne naloge pa so takoj prevzeli forumi OF in KPS.²¹

*Bilanca delovanja KP med vojno:
žrtve medvojnega revolucionarnega nasilja*

Ena izmed posledic delovanja komunistične partije in njeje podrejenih odporniško-revolucionarnih enot (partizanov) med drugo svetovno vojno so bile tudi žrtve, ki so jih povzročili pri svojem bojnem ali načrtnem političnoideološkem delovanju. Revolucionarna stran je v celotnem kamniškem partijskem okrožju povzročila 377 civilnih žrtev, med partizani in partizanskimi dezerterji pa še nadaljnjih 68; skupaj je bilo v tem okrožju 445 medvojnih žrtev revolucije, kar znaša 1,46 odstotka prebivalstva na tem območju. Če k temu dodamo še žrtve povojnih množičnih pobojev domobrancev s tega območja, kar znaša 0,86 odstotka žrtev med prebivalstvom,

²⁰ Prav tam, str. 204.

²¹ Prav tam.

dobimo skupaj 2,11 odstotka smrtnih žrtev revolucionarnega nasilja med prebivalstvom na tem območju.²² Če si nekoliko podrobneje ogledamo samo podatke o žrtvah na severnem delu kamniškega okrožja oz. na kamniško-komendskem območju (današnje Upravne enote Kamnik), ugotovimo, da so revolucionarne enote povzročile 207 žrtev (bodisi neposredno partizanske enote bodisi VOS, OZNA). Po delnih in še nepopolnih podatkih je na Kamniškem padlo le 60 okupatorjevih vojakov.

Čeprav je bilo žrtev revolucionarnega nasilja med državljansko vojno na Gorenjskem v primerjavi s t. i. Ljubljansko pokrajino manj, pa je mogoče tudi tu prepoznati močne sledi državljanske vojne, ki se na začetku kaže v bolj prikriti obliki kot v Ljubljanski pokrajini. Z raziskavo se tako dodatno zapolnjuje vrzel, saj je bila ta tema do zdaj iz različnih vzrokov skoraj neobdelana. Glede izvajanja komunistične revolucije na Gorenjskem je značilno, da so bili primeri neposrednega revolucionarnega nasilja v letih 1941 in 1942 na Kamniškem redki ter posamični in so prebivalci delovanje partije čutili posredno, ob maščevanju nemškega okupatorja za izvedene partizanske akcije, neposredno partijsko nasilje pa se je okrepilo sredi leta 1943, še zlasti po kapitulaciji Italije jeseni 1943. Takrat se je začela še večja ideologizacija t. i. narodnoosvobodilnega gibanja, kar je posledično vodilo v vse večje razplamtevanje državljanske vojne tudi na Kamniškem, ki je konec leta 1943 in sredi leta 1944 doseglo vrhunec. Enega od začetkov ideološke diferenciacije znotraj dotlej bolj ali manj enotnega, a precej krhkega odporniškega gibanja na Kamniškem lahko štejemo zadevo z obračunom z zmerno oz. »meščansko« strujo od-

22 Damjan Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem*, Ljubljana 2013, str. 201.

porniškega gibanja konec novembra 1943, ki se je končala zelo tragično, prav tako tragično pa se je januarja 1944 končala tudi zadeva v zvezi z nemškim streljanjem kamniških talcev v Šentvidu, med katerimi je bilo veliko kamniških intelektualcev in podjetnikov. Skratka, ko je bil nemški nacistični teror večji, državljanske vojne oz. ideologizacije ni bilo toliko, takoj ko je nemški okupatorski pritisk popustil, pa se je že začel ideološki spor med Slovenci poglobljati, kar je povzročilo razplamtevanje državljanske vojne, katere sestavni del je bilo tudi revolucionarno nasilje v najrazličnejših oblikah, kot so odvzem premoženja političnim nasprotnikom, pregoni, grožnje, mučenje, uboji ...²³

*Partija in revolucionarna represija
na Kamniškem v prvih poveljskih letih*

Nemška vojska in domobranci so Kamnik zapustili že nekaj dni pred 9. majem 1945. V Kamniški Bistrici in v tudi v preostali bližnji okolici Kamnika so bili po vojni množični poboji.²⁴ Iz ohranjenih dokumentov ni razvidno, da bi imeli kamniški komunisti kaj opraviti pri teh poveljskih množičnih umorih ali da bi se na lokalnih partijskih forumih v tem času kaj razpravljalo ali govorilo o tem množičnem zločinu. Partija na Kamniškem ni imela velikih težav pri vzpostavljanju svoje oblasti. Konec maja 1945 so na partijskem sestanku ugotavljali: »*Politična situacija v okraju je dobra. Morala ljudstva je zlasti po centrih na zunaj odlična, če pa pogledamo malo v notranjost, pa je opaziti,*

23 Hančič, *Revolucionarno nasilje na vzhodnem Gorenjskem*, str. 180.

24 Damjan Hančič, »Hude jame« na Kamniškem, v: *Odstiranje zamolčanega, Totalitarizmi – vprašanja in izzivi* 3, ur. Damjan Hančič, Gregor Jenuš, Neža Strajnar, Ljubljana 2013, str. 123–142.

da se širijo v manjših primerih govorice, da bo nastala vojna med nami in zahodnimi zavezniki, in razno razpravljanje ali bomo mogli obdržati oblast oz. tako velik aparat mi sami. Do sedaj se je pojavilo tudi nekaj primerov godrnjanja nad razdeljevanjem kruha, ta pa zaradi čakanja pred trgovinami. To pa je opaziti pri tistih ljudeh, ki so zelo malo ali popolnoma nič žrtvovali za našo svobodo. Medtem ko prebivalstvo, ki je mnogo trpelo ne godrnja in je potrpežljivo. Vsa dejstva nam dokazujejo to, da je prebivalstvo zlasti v dolinskih predelih zelo malo politično ‚vzgrajeno‘ ter dela vsled tega razne kombinacije. Zaradi tega smo sklenili, da je nujno potrebno za te množice čim več političnega dela – masovne sestanke, in to v prvi vrsti v centrih in pa tistih vaseh, kjer je bila propaganda be-ga²⁵ dobro razvita.«²⁶

Kako pa je bilo s stanjem v kamniški partiji? Kljub veliki krizi v kamniški partijski organizaciji tik pred koncem vojne so se partijske celice v mesecih po njej hitro formirale. Konec pomladi in čez poletje 1945 so delo začele partijske celice pri raznih oblastnih organih, pri sodiščih, v večjih podjetjih in na terenu.

Člani novoformiranih celic v letih 1945 in 1946 so večinoma vstopili v partijo že v partizanih.²⁷ Konec maja so tako

25 Mišljeni so gorenjski domobranci.

26 ZAL, KAM 126 – *Občinski komite ZKS in KPS Kamnik*, fasc. 50 (1945–1952), Okrajni komite KPS Kamnik (biro, plenum in zapisniki), Zapisnik z dne 24. 5. 1945. Glejte tudi Damjan Hančič, »Govori se tudi, da nimamo drugega materiala in hrane kakor le Titove slike ...«, zapisniki Okrajnega komiteja KPS Kamnik v letu 1945, v: *Kamniški zbornik*, št. 19, 2008, str. 107–120.

27 ZAL, KAM 126, t. e. 6, Poročilo o stanju partije – Okrožnemu komitetu za ljubljansko okrožje, 18. 4. 1946; Andrej Kotnik, Pogled v delovanje Komunistične partije na Kamniškem v prvih povojnih letih, str. 79–94, v: *Kamniški zbornik*, št. 21, 2012 (dalje Kotnik, Pogled v delovanje KP).

ugotavljali: »Ker do sedaj vsled razbitja Partijske kakor tudi ostale organizacije nimamo pregleda nad člani KPS, je nujno potrebno, da čimprej dobimo seznam partijcev, kakor tudi kako so se zadržali v času preizkušnje, da bomo na ta način vedeli. Kdo še spada v organizacijo iz Partijcev in SKOJ-evcev. Ti, ki so še ostali dobri je potrebno, da jih takoj vzamemo v celice in grupe.«²⁸ Vsi člani celic so morali v posebnih anketnih listih opisati, kje so bili sprejeti v partijo, kdo in kdaj jih je sprejel ipd. Mnenje o članih so si partijske oblasti ustvarjale tudi na podlagi karakteristik posameznikov. Tako je že septembra 1945 mestni komite KP v zvezi s sprejemanjem novih članov sklenil, da so sedaj »sprejemali dobre ljudi, aktiviste in borce. Sedaj pa bomo gledali na zgrajenost posameznikov«.²⁹ Že julija 1945 so v partiji velik pomen pripisali partijskim kadrovnikom, saj so ti morali biti tisti, »ki ne poznajo človeka samo po zunanosti, spoznati morajo njegov značaj, njegove vrline in slabosti, njegove sposobnosti za nadaljnji razvoj, skratka paziti morajo na slehernega člana in ga poznati bolj kot samega sebe«. Kadrovniki so morali skrbeti tudi za to, da so pravilno izpolnjene partijske pole in da je vsak mesec pobrana partijska članarina, lahko so nadzorovali kandidate partije, da so vedeli, »kdo je sposoben in toliko zgrajen, da lahko postane član Partije«. Kadrovniki in sekretar sta bila tista, »ki morata najboljše poznati člane v svoji celici, pravilno razmeščati na razna mesta ter politično usmerjati po liniji Marksa, Lenina in Stalina«.³⁰

Kljub partijski »vsemogočnosti« pa partiji svoje strankarske pripadnosti na začetku še niso javno razglašali, saj je bilo delovanje partije tako v obdobju Kraljevine Jugoslavije kot v

28 ZAL, KAM 126, Zapisnik z dne 24. 5. 1945.

29 ZAL, KAM 126, t. e. 7, Zapisnik sestanka Mestnega komiteta, 27. 9. 1945.

30 ZAL, KAM 126, Zapisnik z dne 4. 7. 1945.

vojnem času konspirativno. Zapisniki partijskih celic tako v prvih povojnih mesecih prisotne na sestankih naštevajo zgolj z imeni ali vzdevki: po nekaj tednih se je KP očitno počutil dovolj močno, da so v zapisnike sestankov zapisali polna imena in priimke. Strogo prepovedano je bilo tudi kakršnokoli širjenje vesti o tem, kaj se je na sestankih govorilo in sklepalo.³¹ »Kdor iznaša sklepe iz celice, izdaja Partijo in kdor je grešil, bo prejel zaslužen plačilo,« je zapisala v zapisniku mestna celica KP marca 1946 po tem, ko je postalo jasno, da informacije uhajajo.³² Po vsebini so se partijski sestanki delili na organizacijske in študijske. Organizacijski so bili namenjeni tekočemu delovanju celic, študijski pa ideološkemu oblikovanju članstva. Študijsko gradivo sta bila v prvem obdobju predvsem najpomembnejša časnika Ljudska pravica (LP) in Slovenski poročevalec (SP).³³

Vpliv partije po Osvobodilni fronti

Po OF je KP organizacijsko in ideološko usmerjal delovanje velikega števila prebivalstva, ki je številčno močno presegalo dejansko število članov KP, saj članstvo posameznika v partiji ni bilo pogoj za članstvo v OF. Na začetku 50. let je bilo vanj vključenih okoli 70 odstotkov volilnega telesa, leta 1945 pa je bil delež za tretjino manjši.³⁴ OF je po svojih organizacijah v tem času prevzel pomembno mobilizacijsko vlogo pri obnovi države in tudi pri širjenju komunistične oblasti. Svoje poslan-

31 ZAL, KAM 126, t. e. 6, Zapisnik 1. celičnega sestanka referentov OF odbora Kamnik, 2. 6. 1945.

32 ZAL, KAM 126, t. e. 7, Zapisnik sestanka mestnih celic KP 1 in 2, 1. 3. 1946; glejte Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 80.

33 Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 80, 81.

34 Prav tam.

stvo je opravljal po množičnih organizacijah, ki so delovale tudi na Kamniškem (npr. Antifašistična fronta žena (AFŽ), Ljudska mladina Slovenije (LMS), sindikati in druge). V organizacijskem poročilu o delu Okrajnega odbora OF Kamnik za leto 1948 je zapisano, da v okraju deluje 34 krajevnih odborov OF in 94 vaških.³⁵ Leto pozneje v planu dela za februar in marec 1950 iz Kamnika poročajo, da je v okraju 73 krajevnih odborov OF, kjer je 38.944 prebivalcev, od tega 24.577, ki imajo volilno pravico, in 23.334 članov OF. Socialni sestav odborov OF je naslednji: industrijskih, obrtniških ter poljedelskih delavcev je 301, malih kmetov 107, srednjih 99 in osem velikih, dalje je 98 odbornikov delovne inteligence.³⁶ Sicer pa (ne)posredne povezanosti med OF in KP ni nihče prikrival: »Vsak partijec mora delati v OF. Mestni komitet mora voditi kontrolo nad ostalimi člani Mestnega odbora OF in med celotnim prebivalstvom,« je junija 1945 v zapisniku zapisal kamniški mestni komite KP.³⁷

*Začetek revolucionarnega sodstva v Kamniku:
sodišča slovenske narodne časti*

Enote pod partijskim vplivom so že med vojno in v prvih tednih po njej veliko usmrtitev oz. umorov izvedle kar brez odločb sodišč, sklicujoč se na zmedene medvojne in povojne razmere. Vendar tudi sodstvo, ki je začelo delovati po

35 Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 81, 82. (ZAL, KAM 55 – Okrajni odbor Osvobodilne fronte Kamnik, t. e. 1, Letno poročilo o delu OO OF Kamnik, 12. 1. 1949).

36 ZAL, KAM 55, Plan OF za februar in marec, 1. 2. 1950. Glejte tudi Kotnik, Pogled v delovanje KP.

37 ZAL, KAM 126, t. e. 7, Zapisnik I. sestanka Mestnega komiteta KPS v Kamniku, 26. 6. 1945; Kotnik, Pogled v delovanje KP, 81, 82.

vojni, ni smelo več soditi po jasnih in do tedaj uveljavljenih civilizacijskih sodnih standardih, ampak je moralo delovati v skladu z revolucionarno-komunistično doktrino. Med najbolj znane sadove revolucionarnega razumevanja prava spadajo t. i. sodišča slovenske narodne časti (SNČ), ki so bila nekakšen indikator, kaj čaka dotedanje redno sodstvo v obdobju »ljudske oblasti«.

Centralni komite KPS je odločitev o ustanovitvi teh posebnih sodišč sprejel 4. marca 1945,³⁸ že pred tem pa so podobna sodišča delovala v prej »osvobojenih« predelih Jugoslavije. Tako je bil 5. junija 1945 sprejet Zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast, ki ga je razglasilo Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS). Zakon je bil namenjen kaznovanju »zločinov in prestopkov«, ki jih ni bilo mogoče označiti za veleizdajo ali za pomoč okupatorju pri izvrševanju vojnih zločinov, ki pa naj bi škodovali časti in odpornosti slovenskega naroda.³⁹ Sodišče ni izrekalo smrtnih kazni, osnovna kazen je bila »izguba narodne časti«, s čimer so bile državljanu vzete politične in socialne pravice, med drugim tudi možnost zaposlovanja v državnih službah in podjetjih ter pasivna in aktivna volilna pravica pri volitvah v ustavodajno skupščino jeseni 1945.

V kamniškem okraju je SNČ začel delo 18. julija 1945 v telovadnici osnovne šole v Kamniku. Pred njim se je sredi julija 1945 znašlo več kot 80 osumljencev.⁴⁰ Med ovadenimi je bila velika večina žensk (okoli 70 odstotkov), moški ovadenci so

38 Roman Brunšek: Procesi pred sodiščem slovenske narodne časti v Ljubljani, v: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 1/2 (1995), 107; Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 82, 83.

39 Prav tam.

40 Prav tam, str. 83, 84.

bili v povprečju stari okoli 50 let, ženske pa okoli 35 let. Med ovadenci jih je bilo približno 45 odstotkov iz mestnega okolja, drugi pa so bili s podeželja. Medtem ko so moškim obtožencem večinoma očitali gospodarske delikte, sodelovanje z okupatorjem na delovnem mestu, zaničevalen odnos do pripadnikov partizanskega gibanja in verbalne prestopke, so ženskam, sploh če so bile mlajše, poleg tega pogosto očitali ljubezenska razmerja z nemškimi vojaki in celo prostitucijo. Obtožence so obtoževali tudi krivde zaradi kvarnega vpliva na njihove svojce, še posebej starše pripadnikov domobranskih in nemških vojaških enot. Nekateri so bili obtoženi celo za dejanja, ki naj bi jih zagrešili pred vojno.⁴¹

Pred SNČ so prišli tudi tisti, ki so se med okupacijo izrekli za pripadnike nemške narodnosti, sploh če so sodelovali v kaki nemški organizaciji ali bili zaposleni v organih okupatorjeve uprave. Pred SNČ so stopili tudi nekateri kamniški umetniki, kot npr. pevka Valerija Heybal, slikar Maks Koželj in medvojni kapelnik kamniške godbe Ivan Ulman.⁴²

Kot ugotavlja Andrej Kotnik, je sodišče delovalo izjemno hitro: v osmih dneh, tj. od 18. do 26. julija 1945 je odločilo o usodi več kot 80 obtožencev, torej je odločilo o vsaj desetih na dan, če je poslovalo vsak dan. SNČ v Kamniku je za krive spoznalo okrog dve tretjini obtožencev, približno tretjino pa jih je oprostilo. Krivim je dosodilo najmanj pol leta lahkega prisilnega dela in leto dni izgube narodne časti ter največ dvajset let izgube narodne časti in deset let težkega prisilnega dela, v nekaterih primerih je dosodilo tudi zaplembo premoženja. Sojenje se je večinoma začelo in končalo v istem dnevu, pri-

⁴¹ Prav tam.

⁴² Prav tam.

pravljeno je bilo na hitro in obtožencem ni omogočalo ustrezne priprave obrambe, saj so se procesi pred SNČ v Kamniku začeli dober teden po vložitvi prijav zoper obtožene.⁴³ Kadar obtoženi ni osebno prišel na sojenje, so mu sodili v odsotnosti, sodišče pa mu je določilo »branilca«. Po kakšnem ključu so izbirali slednje, iz dokumentov ni razvidno, dejstvo pa je, da so bili poklicno nekvalificirani za učinkovito pravno obrambo, saj med poklici takih »branilcev« zasledimo npr. skladiščnika, uradnico itd. Procesi proti odsotnim obtožencem so se brez izjeme končali z obsodbo. Da je šlo pri tem v glavnem za zrežirano predstavo po stalinističnem vzoru, govori tudi dejstvo, da naj bi vsaj za nekatere razprave pred kamniškim SNČ delili vstopnice, in to predvsem tistim, ki so nasprotovali obtožencem, čeprav naj bi bile razprave javne in vsem dostopne.⁴⁴ Delo sodišč SNČ se je končalo 24. avgusta 1945, ko je SNOS ukinil sodišča slovenske narodne časti in sprejel Ukaz o pomilostitvi oseb, obsojenih po Zakonu o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast, v katerem je bila obsojencem odpuščena kazen lahkega in težkega prisilnega dela, kazen izgube državljske časti pa se je omejila na izgubo političnih pravic.⁴⁵

Vpliv partije na volitve v ustavodajno skupščino

Delovanje SNČ je padlo ravno v čas priprav na volitve, ki so potekale jeseni 1945 in na katerih so odločali o prihodnjem ustroju države: ali se bo vrnil kralj in bo država ostala meščanska demokracija ali pa bo zmagala komunistična partija

43 Večina prijav zoper obtožene nosi datume med 7. in 10. julijem 1945 (glejte Kotnik, Pogled v delovanje KP).

44 Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 83.

45 Prav tam.

s Titom na čelu in bo pahnjena v komunistično-stalinistični blok. Obsodba na izgubo narodne časti je namreč pomenila izbris iz volilnega imenika. KP je to dogajanje usmerjal povsem zavestno in načrtno. Člani mestnega komiteja KP so to poudarili še pred začetkom delovanja sodišča, ko so na sestanku nalogo SNČ opredelili z naslednjimi besedami: »Sodišče narodne časti. Ožigosati je treba tiste, ki so prikriti in bi v bodoče naši oblasti in narodu lahko škodovali – posebno na bodočih volitvah.«⁴⁶ Naročali so tudi, naj partija kontrolira delo volilnih komisij, dolžnost vseh partijcev pa je bila, »da sedaj ko se bližajo volitve, pomagajo, da se žene vključi v volilno kampanjo, in da se na sploh organizacija AFŽ in ZSM bolj razgiba«.⁴⁷ Prav tako so poudarjali zavedanje, »da gre pri volitvah za vsako kroglico, da je vsak glas, ki ostane doma, avtomatično glas za opozicijo. Paziti je tudi treba, da se ne bi pojavile frakcije v Ljudski fronti«. Obravnavali so tudi mednarodno situacijo. Med samo volilno kampanjo so želeli izvesti tudi »razkrinkavanje domače in svetovne reakcije, kakor tudi razkrinkavanje stare Jugoslavije«. V ta namen so izvedli močno volilno kampanjo in poudarili »budnost proti špekulantom«.

V obdobju po volitvah, zlasti na začetku leta 1946, so se ukvarjali z obravnavo sklepov Ljudske skupščine Slovenije, ki se je sestala po volitvah. Sklenili so, da se morajo vsi sklepi skupščine, ki so precej revolucionarni, takoj udejanjiti v življenje. Ugotavljajo, da je bila tehnična izvedba zasedanja skupščine zelo slaba, celice pa, da niso vodile nobenih računov o vzgoji poslancev. Enako je bilo pri vzgoji sodnih prisednikov. Zato je vsemu temu treba posvečati več pozornosti. Sklenili so, naj vaška celica odgovarja za poslance, sodnike prisedni-

46 ZAL, KAM 126, t. e. 7, Zapisnik 2. sestanka Mestnega komiteta KPS Kamnik, 3. 7. 1945.

47 OK KPS Kamnik se je vršila 20. 7. 1945.

ke in javnega tožilca. Partija vsekakor ne sme zapostavljati oblastvene linije. Predvidevati mora delegate za ponovno izvolitev na zborih volivcev. Nato so v zvezi s tem naložili še nekaj konkretnih zadolžitev glede organiziranja v nekaterih partijskih celicah.⁴⁸

Čiščenje upravniškega aparata

Temeljitega pregledovanja in čiščenja je bil deležen tudi upravni aparat. Številni uslužbenci iz predvojnega časa so bili odpuščeni ali pa niso dobili novega delovnega mesta. Novim oblastem so predstavljali težavo predvsem ljudje, ki so bili glede predvojnega in medvojnega delovanja neoporečni, vendar so bili v ideološkem oziru nezanesljivi. Take so skušali odstraniti na vse mogoče načine, jim vzeti ugled, zmanjšati pomen njihove medvojne podpore partizanom ali jo celo prikazati zgolj kot nezadostno pomoč, ki je izvirala iz osebnega koristoljubja in preračunljivosti. Na sestanku kamniških partijskih celic 1 in 2 so decembra 1945 npr. sklenili vzeti na znanje naročilo CK KPS, da se po vseh uradih opravi kontrola oz. da se »prerešetajo vsi uradi, kakšne ljudi imajo tam zaposlene. Napraviti je treba seznam uradnikov, ki so zaposleni po posameznih uradih«.⁴⁹ Toda čiščenje kamniških uradov se je začelo že mesece prej. Septembra 1945 je celica okrajnih referentov pri Okrajnem odboru OF Kamnik sklenila, da se zoper dva uslužbenca

48 ZAL, KAM 126, Zapisnik OK KPS z dne 16. 1. 1946. Damjan Hančič, »Ljudska prosveta kakor tudi vsak partijec mora imeti pred očmi, da prehajamo v socializem«: zapisniki OK KPS Kamnik za leto 1946. *Kamniški zbornik*, 2010, 20, str. 83–99.

49 ZAL, KAM 126, t. e. 7, Zapisnik sestanka mestnih celic št. 1 in 2 z dne 19. 12. 1945. Kotnik, *Pogled v delovanje KP*, str. 88.

*»poiščejo dokazi, na podlagi katerih se jih bo lahko odpustilo iz službe, in to takoj«.*⁵⁰

Partijski vpliv na šolstvo

Posebne nadzora je bilo deležno šolstvo. V kamniški osnovni šoli so bili npr. že v šolskem letu 1945/1946 vsi učenci člani pionirjev.⁵¹ Šola je organizirala številne proslave, od katerih so bile nekatere izrazito ideološko obarvane.

Obravnavali so tudi ideološko-politično primernost učiteljskega kadra. V okraju je delovalo 175 učiteljev, 24 profesorjev in dve otroški vrtnarici. Otroške vrtnarice niso bile primerne. Nadalje ugotavljajo, da je v okraju 60 učiteljev, ki so nemogoči, ker otroke poučujejo proti interesom našega gibanja. Nemogoči profesorji pa so štirje: Hrovat, ki namenoma uči proti nam, Marija Peterlin, Dragotin Blažič, Neržima, Golobič. Opaža se, da nočejo sodelovati niti v sindikatu. Družijo se vedno s premožnejšimi ljudmi, ki so proti nam. Masovnih sestankov se ne udeležujejo. Gredo v cerkev in k obhajilu ter se družijo z župniki. Na koncu so komisijo zadolžili, da vse to pregleda, priskrbi se tudi vse življenjepise učiteljev po upravni liniji. *»Da bi te ljudi odtegnili od mase, jih razkrinkavajmo na podlagi dejanj kot sodelavce fašizma v času okupacije. Poslužiti se moramo stenčasov,«* je bilo še ugotovljeno in sklenjeno.⁵²

Posebno vprašanje v okviru šolstva je bilo vprašanje poučevanja verouka v šolah. Ukinjanje verouka so oblasti v

50 ZAL, KAM 126, t. e. 6, Zapisnik VI. rednega sestanka celice okrajnih referentov pri Okrajnem odboru OF Kamnik, 2. 9. 1945; Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 88, 89.

51 Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 91, 92; prim.: ZAL KAM 112, t. e. 8, Kronika, str. 18–21.

52 Prav tam.

šolah začele že leta 1945, kar je med ljudmi povzročilo veliko razburjenje.⁵³ Verouk se je v šolah sicer še vedno poučeval do začetka 50. let, vendar le kot izbirni predmet. V kamniški nižji gimnaziji ga je vsaj do leta 1947 poučeval pater Heybal, ki so mu to večkrat skušali onemogočiti. Mestna celica KP je o Heybalu razpravljala npr. maja 1946, ker naj bi bil v cerkvi »molil za bivšega škofa, izdajalca Rožmana«, pri čemer so hkrati s tem odprli tudi temo poučevanja verouka v šoli.⁵⁴ Dokončno se je pater isti celici zameril marca 1947, ko naj bi bil v pridigi napadel gimnazijsko vodstvo, ker naj bi oviralo poučevanje verouka in tega predmeta ni vneslo v spričevalo. Zaradi tega je celica okrajnemu komiteju ZK predlagala, da se mu odvzame pravica poučevanja verouka v gimnaziji.⁵⁵

Kakšen je bil odnos učiteljev – komunistov do verouka, je mogoče razbrati iz dokumentov partijske celice prosvetnih delavcev, ki je bila v Kamniku ustanovljena šele septembra 1947. Verouk so načrtno ovirali na številne, tudi precej premetene načine. V enem od zapisnikov iz leta 1949 tako npr. beremo, naj se »pred vsako uro verouka vpelje telovadba ali pa naj se učence odpelje na ekskurzijo. Ti ukrepi bodo tudi precej doprinesli, da se obisk verouka zmanjša«.⁵⁶ Svojevrsten pritisk na dijake, ki so obiskovali verouk, je KP izvajal tudi po svoji dijaški celici, ki je delovala v kamniški gimnaziji, katere člani so med dijaki, ki so verouk obiskovali, iskali informatorje, ki so poročali, o čem se je pri verouku govorilo.⁵⁷ Kljub temu je v kamniškem okraju

53 ZAL, KAM 126, t. e. 7, Zapisnik sestanka mestne celice KP, 13. 12. 1945. Kotnik, Pogled v delovanje KP.

54 ZAL, KAM 126, t. e. 7.

55 ZAL, KAM 126, t. e. 7, Zapisnik sestanka mestne celice KP, 20. 3. 1947.

56 ZAL, KAM 126, t. e. 12, Zapisnik sestanka celice prosvetnih delavcev, 26. 9. 1949. Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 92.

57 ZAL, KAM 126, t. e. 12.; Glejte tudi Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 92.

še v šolskem letu 1951/1952 od 4813 osnovnošolcev verouk obiskovalo 3747 (77,9 odstotka), izmed 1299 gimnazijcev v okraju pa jih je k verouku hodilo 780 (60 odstotkov).⁵⁸

Zaključek

Če povzamemo delovanje KP na Kamniškem v vojnem obdobju in v prvih povojnih letih, ugotovimo, da je bila kamniška partija poleti 1941 vodilna pri organiziranju »vstaje«, kmalu pa je njeno delovanje precej zamlelo. Aktivnejša je postala jeseni 1943 in spomladi 1944, ko se je povečalo tudi število žrtev revolucionarnega nasilja na tem območju. Pozimi 1944/1945 je kamniško partijo zadel hud udarec, saj je bila njena organizacija praktično uničena; izjema je bil le vzhodni del – Tuhinjska dolina, ker je bila večji del pod nadzorom partizanskih enot. Partija na Kamniškem si je nato v prvih mesecih po koncu vojne močno opomogla, vendar so se znotraj nje že takoj začeli procesi preverjanja članstva in ugotavljanja njihove ideološke primernosti. Poleg tega je začela partija tudi na tem območju ideologizacijo družbe in vzpostavljanje nedemokratskega enostrankarskega sistema po stalinističnem vzoru, značilnega za vse takratne vzhodnoevropske države. To se posebej kaže pri sodstvu, šolstvu in upravnem aparatu.

58 ZAL, KAM 55 – Okrajni odbor Osvobodilne fronte Kamnik, t. e. 1, Plani dela in poročila – OO OF Kamnik 1949–1951. Glejte Kotnik, Pogled v delovanje KP, str. 92.

*The Communist Party and
its Operation in the Kamnik Area
during the Second World War and
the Early Post-War Years*

Summary

The article contains an overview of the Communist Party's operation in the Kamnik area as well as some consequences of its operation during the war and in the early post-war years. The analysis based on archival and other sources shows the organisation and operation of the Communist Party during the war and the consequences of its operation. This refers mainly to their victims, most of which were civilians. The article also presents the post-war repressive measures and the influence of the Communist Party over development in the early post-war years. This period is imbued with revolutionary violence and represents the toughest period of communist totalitarianism. The first part presents the organisational operation of the Party in the Kamnik Party district during the Second World War which was intensified especially in 1944; however, in 1945 the Party's organisation was almost destroyed. One of the consequences of the Communist Party and its subordinate units' (meaning Partisans) operation during the Second World War were also the victims of their military action or planned politically ideological operation. The revolutionary side caused 377 civilian victims in the Kamnik Party district, as well as another 68 among Partisans and Partisan deserters. All in all,

there were 445 victims of revolution during the war in this area which amounts to 1.46 percent of the area's population. The article also presents the Party's influence on certain segments of life immediately after the war, especially the campaign for the election and the election to the constituent assembly in autumn 1945, the administrative apparatus, the education system and the judiciary. Regarding the latter, the operation of the Court of the Slovenian National Honour in summer 1945 is highlighted. The article demonstrates the methods with which the Party pushed the local society in the early post-war years through its ideologization and repression into totalitarianism that lasted nearly half a century.